

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 8, July- Dec. 2023

پارکھ

تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جولائی - دسمبر 2023ء، مسلسل شمارہ 16

☆ ڈاکٹر قمر النساء، ڈاکٹر شمینہ بتول، ڈاکٹر بلقیس خانم

CULTURAL ASPECT IN THE TRAVELOGUES OF ASHIQ RAHIL

عاشق رحیل دے سفر نامیاں وچ ثقافت

Abstract

Safarnama / Travelogue is a text genre of Punjabi literature in which the writer visits different places and people there. It describes the way of life, interactions, traditions and geographical conditions of the people there in such glamour's way. The name of Ashiq Rahil is considered very respectful with regards to Safarnama / Travelogue. In his travelogue the methods and technical skills of modern travelogues can be seen. His travelogues also had the history and cultures of countries traveled. Culture or civilization of society wraps up the way of life, traditions, beliefs and fine arts. In this article, the cultural aspect of Ashiq Rahil's travelogues has been highlighted. Culture is one such characteristic of a nation by which we not only recognize it but also distinguish it from other societies and nations.

☆ اسسٹنٹ پروفیسر، سربراہ شعبہ پنجابی، گورنمنٹ گریجویٹ کالج برائے خواتین، کاموکی

☆ ایسوسی ایٹ پروفیسر، شعبہ پنجابی، لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی، لاہور

☆ انسٹیٹیوٹ آف ایجوکیشن اینڈ ریسرچ، پنجاب یونیورسٹی، لاہور

**Culture is not the name of such a static thing but is
always alive and it is transferred to their people /
generations.**

**Keywords: Travelogue, Culture, Punjabi,
Literature, Traditions**

عاشق رحیل پنجابی تے اردو ادب دے مان تران تے طبعیت دے سوجھوان، ادیب تے شاعر نہیں۔ اوہناں ہڈتے وا پڑیاں حقیقتاں نوں اکھراں داروپ دیتا۔ وسیب تے رہتل دیاں اوکڑاں تے بھیراں داڈ کر بھرویں ڈھنگ کیتا۔ عاشق رحیل ہوراں ادب کھیتر یعنی شاعری، کہانی، انشائیہ نگاری، سفر نامہ، ترجمہ، لپی انتر، تنقید، تحقیق تے پرچار کاری دے پڑ وچ اپنیاں صلاحیتاں دے جھنڈے گڈے۔ سفر نامے رجھوں اوہناں دا کم نو یکلا تے اُگھڑواں اے۔ اوہ پنجابی دے پہلے لکھاری نہیں جنہاں دے چھے سفر نامے چھپ چکے نیں۔ عاشق رحیل دے سفر نامے دا مڈھ تے اودوں ای بجھ گیا جدوں اوہناں جالندھر توں لاہور دارخ کیتا۔ ونڈ دی جیہڑی لکیر دل اندر کھجی گئی اوہ دیاں ٹیساں ادب دیاں اڈواڈ صفاں بن کے مشاہدے دی بھٹھی وچوں لنگھیاں تے تخلیق دے سوئے ادب دے پڑھنہاراں دی تریبہ بچھان لگے۔ اوہ سوئے وڈے دریا دا کیس وٹی دسدے نیں۔ سفر نامہ پنجابی ادب دی نثری صنف اے جدھے وچ لکھاری اڈواڈ تھاواں دی سیر دے دوران اوہوں دے لوکاں دی رہت بہت، میل ورتن، رسماں ریتاں تے جغرافیائی حالات نوں چتھویں ڈھنگ بیان کردا اے۔ صنف نوں حد بندیاں وچ قید نہیں کیتا جا سکدا۔ سفر نامے دا لکھیاں اپنی طبعیت تے مزاج موجب کدے آ لے دوالے ویکھد اتے کتے تاریخ ول جھاتی پاؤندا اے کتے من اندر پنکرن والے جذبیاں نوں اکھراں راہیں بیان کردا اے۔ سفر نامے دی اہمیت توں انکار نہیں۔ سفر نامہ نگار سیاح دی اکھ نہیں رکھدا اوہ تے سیر دے مزے توں وی بچھیا ہوندا اے۔ مورخ دی سوچ سفر نامے لئی ضروری اے کیوں جے اوہنوں کسے نویں شے توں اڈ تاریخ اہمیت تے حقیقت دے حامل مقاماں دی سیر دوران تاریخ توں واقفی ہونی چاہیدی اے۔ سب کچھ ہو بہو پڑھن والیاں تیک اپڑاں لئی لکھن ڈھنگ سپین ات ضروری اے۔ قلم وچ زور سفر نامے دی صنف وچ بنیادی اہمیت دا حامل اے موضوع دے دوالے لکھاری سفر نامے دی عمارت اساردا اے۔ موضوع توں بغیر کوئی تخلیق مکمل نہیں دکھو دکھو سفر نامیاں دے دکھو دکھو موضوع نیں۔ جویں مذہبی سفر نامے،

سیاسی سفر نامے، تمدنی سفر نامے، تاریخی تے جغرافیائی سفر نامے۔ سفر نامے وچ لکھاری وکھو وکھ مکاں دی سیر دے نال نال اوکڑاں بارے جانکاری دیندا اے۔ لکھاری دے مشاہدیاں تے تجزیات توں قاری فائدہ چکدا اے، سفر نامہ قاری دی نظر و دھیروں چا رہدا اے۔ اوہنوں علاقے دی سیر لئی پریردا اے۔ جے موضوع، جغرافیائی مطالعہ، حقیقت نگاری، نقطہ نظر، منظر کشی، سفر نامہ نگار دی شخصیت تے چٹیک دا عنصر ورگیاں لوڑاں نوں سفر نامہ نگار مڈھ نہیں رکھدا تاں اوہ اک چنگا سفر نامہ تخلیق کر سکدا۔

سفر نامہ نگار نوں خطے دی سیر دے حالات تے واقعاں اوس علاقے دی تہذیب تے ثقافت اہم تاریخی معلومات تے سفر دوران واپرے واقعاں نوں پڑھن والے تک رنج اپڑاند اے کہ پڑھن والا اپنے خیالاں دی مدد نال اپنے آپ نوں لکھاری دے نال اوہناں تھاواں دی سیر کردیاں محسوس کردے۔ عاشق رحیل داناں پنجابی سفر نامے دے رجھوں مان یوگ اے ہن تیک اوہناں جھے سفر نامے لکھے اوہناں دے سفر نامیاں وچ جدید سفر نامے دے سارے کچھ تے فنی خوبیاں پوری طرحاں موجود نیں۔ اوہناں دے سفر نامیاں وچ سفر کیے مکاں دی تاریخ وی موجود اے تے ثقافت وی۔ اوہناں لوکاں دی حیاتی دے وکھو وکھ پکھاں دیاں تصویراں دی لفظاں راہیں پینٹ کیتیاں تے جزئیات نگاری توں کم لیندیاں نکلے نکلے پہلو تے مسئلیاں نوں وی لکھت دا حصہ بنایا۔ سماج اوہ تھاں اے جتھے سارے رل مل کے رہندے نیں تے حیاتی دیاں خوشیاں غم ماندے نیں۔ سماج دی ثقافت وچ اوہ تھوں دے وسنیکاں دیاں ریتاں رسماں دا جھلکارا دکھالی دیندا اے۔ کسے قوم یا ملک دے لوکاں دی سوچ تے اوس سوچ تے اُسری رہتلی حالت جیہڑی اوس داکھیر و اں مہاندرا بنے۔ تہذیب، تمدن، رہت بہت تے ثقافت اکھواندی اے۔:

”ثقافت انگریزی لفظ Culture دا ترجمہ اے۔ علمی اردو جامع موجب

ایہدے معنی تہذیب، طرز تمدن، عقل مند ہونا دے نیں۔“ (1)

اردو جامع انسائیکلو پیڈیا موجب:

”انسانیت میں کسی معاشرے کی طرز حیات، اس کے سائنسی مفہوم میں نفاست، شائستگی یا علم کی ترقی کو ملحوظ نہیں رکھا جاتا۔ انسان کو حیوان سے ممیز کرنے والی اہم ترین خصوصیت ثقافت ہے جو تاریخی طور پر مستقل ہوتی

ہے اولاً بذریعہ زبان“۔ (2)

انسائیکلو پیڈیا Wikipedia وچ ثقافت دے متبادل کلچر دی تعریف بیان کردیاں لکھیا گیا اے:

“Culture is the evolved huamn capacity to calssify and represent experiences with symbolsand to act imaginatively and creatively”. (3)

ثقافت کسی قوم یا معاشرے دی اوہ سائجھی حقیقت اے جہدے راہیں پچھان سانوں دوسرے معاشرے یا قوم توں دکھ کر دے نیں۔ ثقافت کسے روکی شے داناں نہیں سگوں ہمیشہ جیوندی رہندی اے تے اگلیاں نسلاں تک ٹردی رہندی اے۔ جمیل جالبی کلچر دی تعریف کردیاں آکھدے نیں:

”کلچر کسی قسم یا معاشرے کی وہ مشترک خصوصیت ہے جس سے ناصرف ہم

اسے پہچانتے ہیں بلکہ دوسرے معاشروں اور قوم سے ممیز بھی کرتے

ہیں“۔ (4)

ثقافت اک نسل توں دوجی نسل ول منتقل ہوندی اے۔ ثقافت دا تعلق انسان دی بھلک نال اے۔ ثقافت انسانی سبھا دی تبدیلی بارے دس پاؤندی اے تے ہمیش تبدیلی دے عمل وچوں لنگھدی اے۔ ثقافت مروی سکدی اے تے اک خاص تھاں تے اپڑن توں بعد زوال دا شکار ہو سکدی اے۔ کلچر یاں ثقافت سماج دی تہذیب، رہت بہت، رہن سہن، رسماں رواجاں، عقیدے تے فنون لطیفہ نوں اپنے گھیرے وچ سمیٹ لیندی اے۔ پروفیسر عاشق رحیل سفر نامیاں راہیں دکھو دکھ مکاں دی تہذیب، ثقافت تے کلچر بارے جانکاری دیندے نیں۔ اوہناں دے سفر نامے ”نویاں پرانیاں یاداں“ تے ”نیا گرا دے آر پار“ دا مطالعہ کرے تے تاں اوہ انگلینڈ، امریکہ تے کینیڈا اور گے ترقی یافتہ مکاں دی سیر کردے دسدے نیں۔ اوہناں دے پتر نوںہاں، بھتیجی تے بھنیویں دا خاندان اوہناں نوں سیراں کرا دے نیں۔ عاشق رحیل ہو راں اوہناں تھاواں تے گئے جتھے ماپے جاسکدے نیں۔ عاشق رحیل ہو راں آل اولاد کول اوہناں مکاں وچ رہے سفر اں ویلے اوہناں دی عمر ستر سال دے نیڑے تیڑے سی۔ ایس لئی اوہناں سفر اں

وچ یورپ دی حیاتی توں ودھ یورپ واسی پاکستانی، ہندستانی، بنگلہ دیشی تے دو جے دیسی لوکاں دی حیاتی دیاں مورتاں الکیاں۔ امریکہ، انگلینڈ تے کینیڈا وچ وسن والے یورپی لوکاں دے مسئلیاں توں ودھ سفر نامیاں وچ ایشیائی لوکاں دے مسئلے تے دکھ سکھ دسدے نیں۔ سفر نامیاں وچ سائجھی ثقافت تے کلچر دیاں ون سونیاں مورتاں نیں۔ پہلے سفر نامے ”نویان پرانیاں یاداں“ وچ انگلینڈ دی ثقافت دیاں جھلکیاں دو جے سفر نامیاں نالوں ودھ نیں کیوں جے دوجی وار اوہ عالمی پنجابی کانفرس وچ رلت لئی انگلینڈ گئے پر پتراں دھیاں ورگے عزیزاں کول ای رہے۔ سفر نامے وچ اوہناں دیاں پرانیاں یاداں رل گئیاں۔ جدوں اوہ ایم ایس سی ریاضی کرن لندن گئے۔ انگلینڈ، امریکہ تے کینیڈا دے سفر نامیاں وچ سڑکاں تے پارکاں وچ کھلری مغربی ثقافت دیاں جھلکیاں بہت نیں پر کلباں، ڈرامہ ہالاں، سینما گھراں تے یورپ دے پنڈاں شہراں دی ثقافت نہیں دسدی جو ایس اوہ بھارتی سفر نامیاں وچ لوکاں دے گھراں وچ گئے تے اوہناں دی اک اک گل سائجھی کہتی۔ دو جے بنے بھارتی ثقافت دیاں کئی گلاں تے جھلکیاں ایس لئی سفر نامیاں دا حصہ نہیں بنیاں کہ اوہناں دی ثقافت رہن سہن دیاں کئی گلاں سائجھیاں نیں لکھاری کوئی نویں گل قاری نال سائجھی کرنا چاہندا اے۔

انگلینڈ وچ مرد تے زنانیاں سبھی کم کردینیں۔ زنانیاں مرداں والے سارے کم کردیاں نیں۔ اوہ ٹیکسی چلاؤندیاں سیل گرلز ہوٹل وچ بہرے دے کم کردیاں پلس، فوج تے دو جے سول اداریاں وچ کم کردیاں نیں۔ عاشق رحیل سفر نامیاں وچ تن چار تھاواں تے زنانی دے بس ڈرائیور ہون دی گل کہتی لکھدے نیں:

”بس دی ڈرائیور عورت سی جیہڑی کنڈ کٹر دا کم وی خود ہی کر رہی سی۔ اوہ اپنی سیٹ تے بیٹھی مشین وچوں ٹکٹ کڈھ کڈھ کے دے رہی سی“۔ (5)

یورپ تے امریکہ دے سفر نامیاں وچ سب توں اگھڑواں کچھ جنسی آزادی اے جنس دے موضوع تے سفر نامہ نگار کئی کئی صفحے کالے کردے دکھالی دیندے نیں۔ عاشق رحیل اپنے سفر نامیاں وچ کسے نائٹ کلب، سیکس شاپ یاں ڈانس ہالاں دی سیر نہیں کرائی البتہ سڑکاں تے سٹاپاں کنڈھے ہون والیاں ایہناں حرکتاں ول تھان تھان اشارے نیں پر بہتا کھلا ریفروی نہیں پایا۔ لندن واسیاں لئی ایہہ منظر بھانویں روز دیہاڑ دی گل اے پر عاشق رحیل لئی ایہہ کھیڈاں اوہ کھیڈاں نیں جیہڑیاں سڑکاں تے کھیڈنا معیوب نیں۔ امریکہ تے کینیڈا دے سفر نامے ”نیا گرا دے

آر پار، وچ وی عاشق رحیل نے اوہناں ملکاں دے سیکس کلچرول اشارا کیتا۔ اوہناں پتر، بیوی، نونہہ تے پوتر دے نال آلیں کریم دی دکان تے امریکہ دی تہذیب دے نویں نظارے انج وکھائے:

”ایتھے ودھیریاں اجیہیاں زنانیاں بیٹھیاں سن جنہاں نوں کپڑیاں دی کوئی پرواہ نہیں سی۔ اوہناں دیاں قمیصاں اوہناں دا پورا ڈھڈ وی نہیں لکارہیاں سن تے گلے کول دیاں جنہاں تھاواں نوں لوکاں لئی کپڑے پئے جاندی نیں، اوہناں دی کوئی پرواہ نہیں کیتی گئی سی“۔ (6)

ترقی یافتہ تے آگو ملکاں دی ثقافت دا ایہہ آزادانہ رنگ بھاویں قابل تقلید نہیں پرکئی گلاں قابل تقلید وی نیں جنہاں نوں اپنا کے اپناج تے کل سنواریا جاسکد اے۔ اجیہیاں گلاں وچوں اک اوہناں دی محنت نال کم کرن دی عادت اے اوہ کسے وی کم نوں گھٹیا نہیں جاندے تے کم دی عظمت دے قائل نیں۔ عاشق رحیل ہوراں لندن وچ اک پاکستانی زانی نوں صفائی کردیاں ویکھیا۔ سماج دی ثقافت پنڈاں نال بہتی اگھیری جاسکدی اے۔ عاشق رحیل دے سفر نامیاں وچ انگلینڈ، کینیڈا تے امریکہ دی پنڈورہتل دیاں کئی تصویراں دسدیاں نیں۔ پنڈساڈے پنڈاں نالوں ترقی یافتہ نیں ہر پنڈتک سڑکاں، بجلی تے ساریاں سہولتاں موجود نیں جیہڑیاں شہراں وچ ملدیاں نیں۔ کینیڈا دے پنڈنوں عاشق رحیل نیں انج بیان کیتا:

”ساڈھے دوہاں پاسے دور دور تائیں کھلرے کھیت نظر آ رہے سن ایہہ کھیت لوکاں دے فارم سن جنہاں وچ فارم دے مالکاں نیں اپنی رہائش لئی وڈے وڈے گھروں چھتے ہوئے سن۔ ہر گھر دے ویڑے وچ کاراں، ٹرک، ٹریکٹر تے کھیٹی باڑی وچ کم آوون والے ہوراں پئے سی“۔ (7)

ترقی یافتہ ملکاں وچ کوئی کسے نوں دھکا دے کے اگے ودھن دی کوشش نہیں کردا۔ واری نوں اڈیکدے تے ایس مقصد لئی ہر تھاں تے فوراً لائناں بنالیندے نیں۔ امریکہ تے انگلینڈ دے کلچر دی اک ہور سلاہن جوگ اوہناں دا جنوراں نال پیاراے۔ عاشق رحیل نے دونوں سفر نامیاں وچ کئی تھاواں تے جنوراں نال پیار دیاں کہانیاں بیان کیتیاں۔ بھارت دے سفر رچہوں دو سفر نامے ”دیس بنے پردیس“ تے ”واہگیوں پار“ لکھے نیں۔ بھارت تے

پاکستان دی ثقافت اکو امی اے بہت ساریاں گلاں سانجھیاں نیں۔ ایس لئی سفر نامہ نگار سانجھاں دا ذکر اکثر گول کر جاندے نیں۔ کسے ہندو گھر مسلم، ہند، سکھ تے دوجے مذہباں دی تہذیب اکو کمرے وچ گلو کڑیاں پائی کھلوتی ہوئی تاں ثقافت دی سانجھ تے اے رنگ و پیکھن ہارنوں متاثر کر دے نیں۔ عاشق رحیل امرتسر وچ سائیں جی (اصل ناں انیل مہر ہندو نیں) دی ماں جی دے گھر اپڑے۔ تاں او تھے سلطان باہو دے کلام دی کیسٹ چل رہی سی۔ جدوں سائیں جی دے کمرے وچ اپڑے تے او تھے کئی حیرتاں اوہناں نوں اڈیک رہیاں سن:

”اک کندھ تے کلمہ شہادت داوڈا سارا بینر لگیا ہو یا سی۔ ایہدے نال ای خانہ کعبہ تے روضہ رسول ﷺ دیاں وڈیاں وڈیاں فریم کیتیاں ہو یاں تصویراں لگیاں ہو یاں سن۔ ایہدے نال دی کندھ تے بابا گورونانک جی تے کریشن مہراج دیاں پینٹ کیتیاں تصویراں ساڈھے ول مسکراہٹ بھرے چہریاں نال ویکھ رہیاں سن۔ اکثر تھاواں تے داتا صاحب، بابا فرید گنج شکر، وارث شاہ تے بلھے شاہ ہوراں دے مزاراں دیاں چادراں بڑے ادب نال رکھیاں ہو یاں سن“۔ (8)

عاشق رحیل جدوں سرسید احمد خاں دی بنائی علی گڑھ یونیورسٹی اپڑے تاں اوہناں نوں شہراج وی اسلامی تہذیب تمدن دا ترجمان وکھالی دتا۔ یونیورسٹی دے اردو شعبے وچ کجھ پروفیسر تے منڈے کڑیاں نال اوہناں دی ملاقات ہوئی:

”ایس کمرے وچ کجھ پروفیسر تے ودھیرے پڑھن والے منڈے کڑیاں بیٹھے سن۔ اکثر کڑیاں نیں برقعے پائے ہوئے سی تے اوہناں دیاں صرف اکھاں ہی نظر آ رہیاں سن۔ لگدا سی کہ علی گڑھ وچ پردے دا بہت رواج اے“۔ (9)

کتاب نال محبت دا کلچر ہن پاکستان وانگ بھارت وچ وی مگدا جا رہیا اے تے کھابہ کلچر پر دھاگی پھڑ رہیا اے۔ عاشق رحیل دلی دے اردو بازار وچ کتاباں خریدن وی گئے۔ پروہن چاری ثقافت دا بڑا سونہا انگ اے۔ مہمان نوں پنجابی اللہ دی رحمت سمجھدے تے اوہدی سیوا کرنا، اوہناں دا دھرم اے۔ عاشق رحیل تے اوہناں دے سنگی

بھارت گئے تاں میزبان اوہناں نوں بارڈرتے لین آئے۔ ”دیس بنے پردیس“ وچ تاں پروہن چاری دارنگ سب توں اگھڑواں اے۔ دیس بھگت یادگار کمیٹی جالندھر دے صدر گندھرو سین کوچھڑ، پروفیسر عاشق رحیل دی جنم بھومی نور محل دے بہت وڈے رئیس سن۔ عاشق رحیل، اقبال زخمی تے سائیں اختر اک رات نور محل وچ ایہناں دے گھر گزاری تاں اوہناں دی دھی سریندر کماری نیں اوہناں دی حدوں ودھ آ در بھاء کیتی:

”ساڈے منجیاں بستراں دا انتظام کیتا تے ساڈے کول پانی دا جگ رکھ کے

وڈیاں بھیناں وانگوں رات خیرت نال لگھن دیاں دعاواں دیندیاں اپنے

کمرے وچ سون لئی چلیاں گیاں۔“ (10)

دو جے سفر نامے ”واہکیوں پار“ وچ وی جمانی تے محبت بھری پروہن چاری دے کئی منظر دسدے نیں۔ گھریں آئے پروہنے دی سیوا کرن دے نال نال پروہنیاں نوں خالی ہتھ نہ ٹورنا وی پنجاب دی ثقافت دا اگھڑواں پکھ اے۔ پنجاب دے پنڈاں وچ کوئی شہری پروہنا چلا جائے تے اوہنوں واپس پرتن ویلے کوئی نہ کوئی سوغات ضرور دتی جاندی اے۔ عاشق رحیل ہوراں سفر نامیاں وچ کئی تھاواں تے ایجیہے واقعاں نال ثقافت دی تصویر اگھیر دی۔ ویاہ دیاں رسماں وی ساڈی ثقافت دے سوہنے رنگاں دیاں عکاس نیں۔ عاشق رحیل نے امرتسر وچ ویاہ وچ رلت کیتی۔ او تھے اوہناں سائیں جی (انیل مہرو) دی تعریف وچ کجھ لائناں لکھیاں پراہیناں لائناں دے اولھے شادی ویاہ دیاں رسماں ول وی اشارے دکھالی دیندے نیں۔ اسلم پرویز پنجابی میلوں اور تہواروں کے انتہائی شوقین ہیں:

”زندہ دل اور خوش مزاج پنجابی میلوں اور تہواروں کے انتہائی شوقین ہیں۔

بہت سے میلے کسی نہ کسی درویش یا پیر کی یاد میں لگتے ہیں اور گاؤں کے

رہنے والے سبھی فرقوں کے لوگ ان میلوں میں شرکت کرتے ہیں۔

تہذیب کے رسیاؤں کے لیے پنجاب کا میلہ جمالیاتی ذوق کی بہترین

دعوت ہے۔“ (11)

عاشق رحیل ”مراداں ہو یاں پوریاں“ وچ پوری دنیا دے مسلمان اللہ رب العزت دے پاک ناں دا ورد کردے سانجھی ثقافت دا منظر پیش کردے اکو خاندان دے جی لگدے نیں۔ امیر غریب، کالے گورے، عربی عجمی،

افریقی ایشیائی وچ کوئی فرق نہیں:

”خانہ کعبہ دے آلے دو الے طواف کر دے لوک انج لگے جیویں کسی مندر
وچ اک ”بھنور“ پیدا ہو گیا ہووے۔ چٹے پانی (احراماں وچ) وچ زنانیاں
دیاں سیاہ عباواں سمندر وچ لہراں جا پ رہیاں سن۔ دنیا دے ہر ملک دا
انسان اپنے ملک دا لباس چھد کے دوسفید چادران وچ لپٹیاں ہو یاسی۔
مساوات دی اجہی مثال نظر آ رہی سی جہدی مثال کسے ہو رتھاں نہیں دیکھی
جاسکدی“۔ (12)

عمرہ تے حج دے دوران ایہہ ساجھی ثقافت دے منظر عاشق رحیل دے سفر نامیاں وچ تھان تھان دسدے
نیں۔ نسیم اختر اپنی کتاب ”سرائیکی ثقافت“ وچ ثقافت دے جزاں دی گل کردیاں لکھدیاں نیں:
”موجودہ تحقیق کے مطابق مذہب، تاریخ، جغرافیہ، زبان اور لباس ثقافت
کے بنیادی عناصر اور اجزائے ترکیبی شمار ہوتے ہیں“۔ (13)

عاشق رحیل سارے سفر نامیاں وچ ثقافت دے ایہناں جزاں بارے بھروسے جانکاری دتی اے۔ امریکہ،
کینیڈا تے انگلینڈ دے سفر نامیاں وچ عاشق رحیل مسجدان وچ لیجان دے اوہناں دیساں وچ مسلماناں دی مذہبی حیاتی
دیاں وکھو وکھ تصویراں الیکدے دسدے نیں۔ نسیم اختر موجب ثقافت دا دو جزا تاریخ اے۔ عاشق رحیل دے
سفر نامیاں وچ تھان تھان تاریخ دے رنگ نیں۔ ”دیس بنے پردیس“ وچ اوہ جلیانوالے باغ دی سیر لئی گئے تاں
جنرل ڈائرڈے ظلم دی کہانی بیان کرن دے نال نال باغ دی تاریخ وی دی۔ غدیری بابیاں دے میلے وچ اڑے تاں
غدیر لہر دی تاریخ ول اشاریاں وچ گل کیتی۔ دربار صاحب امرتسر گئے تاں گوردوارے دی تاریخ تے مذہبی تاریخ
دسدے اے۔ جالندھر دے بازاراں تے گلایاں دی حالت دی جیہڑے اوہناں ونڈتوں پہلاں دیکھی۔ سفر نامیاں
وچ وکھو وکھ شہراں تے تاریخی مقاماں دی تاریخ دے نال نال سیر کیتیاں تھواں دا جغرافیہ وی بیان اے۔ جتھے وی
گئے اوہدے آل دوالی تے جھات ضرور پائی اے۔ لباس تے زبان وی ثقافت دے جزاں نیں۔ سارے سفر نامیاں وچ
دوویں حوالے پوری طرح موجود نیں اوہ سفر نامہ لکھدیاں پنجاب دی ثقافت نوں نہیں بھلے۔ امریکہ، کینیڈا تے انگلینڈ

دے سفران دوران تہذیب تے ثقافت بیان کیتی اوہناں مکاں وچ پنجاب بنائی بیٹھے پنجابیاں کول رہے اوہناں دی ثقافت دی منظر کشی کیتی اوہ ثقافت جیہری مشرق تے مغرب دارلا اے۔

حوالے

1. Waris Sir Hindi- Ilmi Urdu Lughah, Lahore: Ilmi Kitaab Khana, 2012, P:516
2. Urdu Jamia Encyclopaedia, Lahore: Sheikh Ghulam Ali and Sons, 1987, P:436
3. <http://en.wikipedia.org/wiki/Culture>.
4. Jameel Jalbi, Doctor - Pakistani Culture, Islamabad: National Book Foundation, 1992, P:27
5. Ashiq Rahil - Naviyan Puraniyan Yadaan, Lahore: Ghulshan-e-Adab, 2005, P:53
6. Ashiq Rahil - Niagra De Aar Paar, Lahore: Ghulshan-e-Adab, 2012, P:147
7. Niagra De Aar Paar, P:84
8. Ashiq Rahil - Wagheyon Paar, Lahore: Lehran Adabi Board, 2009, P:17
9. Wagheyon Paar, P:34
10. Ashiq Rahil - Dais Bany Pardais, Lahore: Ghulshan-e-Adab, 2008, P:59
11. Aslam Parvez - Punjab Adab or Saqafat, Lahore: Nighaarshaat, 1994, P:69
12. Ashiq Rahil - Tere Ro Bru, Lahore: Ghulshan-e-Adab, 2017, P:19-20
13. Naseem Akhtar - Saraiki Saqafat, Multan: Kitaab Nagar, 2006, P:16